

- музеї (живопису, краєзнавчі, етнографічні, літературні, історичні);
- старовинні церкви та монастирі;
- меморіальні цвинтарі;
- замки та печери;
- історичні та архітектурні пам'ятки;
- тематичні парки;
- ресторани з національною кухнею та традиційною архітектурою;
- матеріальне оточення в сільському зеленому туризмі – це перш за все народні промисли (ткацтво, вишиванка, килимарство, в'язанка, художня обробка шкіри, гончарство, гутництво, художній метал, деревообробка, художнє плетіння, іграшки, писанкарство).

Основною компонентою комплексу маркетингу залишається Р1 (people – персонал). Тому постає питання підготовки сучасних менеджерів розваг у вищих навчальних закладах. В Прикарпатському інституті ім. М. Грушевського МАУП в навчальних планах за спеціалізацією “Менеджмент сільського зеленого туризму” передбачені навчальні дисципліни: організація дозвілля в сільській місцевості; етнографія та народні промисли; основи ведення домашнього господарства і гостинності. Плануються також ввести факультативні спецкурси “Менеджмент анімації” та “Менеджмент розваг” для підготовки менеджерів туризму, готельного бізнесу і курортної сфери.

Таким чином в роботі встановлено взаємозв'язок інфраструктури розваг та маркетингу-мікс туристичного бізнесу, що надає можливість підвищити його економічну ефективність та забезпечити якісний відпочинок і дозвілля туристів. Подальшою перспективою досліджень є вивчення впливу сфери розваг на просування туристичного продукту.

Джерела та література

1. Уоркер Дж. Р. Введение в гостеприимство: Учеб. пособие / Пер. с англ. – 2-е изд. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 607 с.
2. Скобкин С.С. Маркетинг и продажи в гостиничном бизнесе: Учебно-практич. пособие. – Москва: Юристъ, 2001. – 224 с.
3. Матюхін В.О., Кашуба Я.М. Інноваційний навчальний проект туристичного менеджменту // Наукові праці МАУП, Київ. – 2002. – вип.3. – С.327-329.
4. Матюхін В.А. Инновационный учебный проект «Менеджмент курортной сферы» // Культура народов Причерноморья Крымский научный центр НАН Украины. – 2002. – № 34. – С.203-206.
5. Матюхін В.А. Разработка учебного проекта «Менеджмент сельского зеленого туризма» // Международный форум «Молодежь. Спорт. Туризм». Квартальновские научные чтения (научный альманах). – Москва, 2004. – С.483-485.

Погорєлов Ю.С.

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Постановка проблеми. Сучасні умови діяльності багатьох підприємств характеризуються наявністю конкуренції, динамічністю ринкової кон'юнктури, суттєвими змінами у макросередовищі, які представлені тенденціями НТП, швидким застаріванням знань, виникненням нових сфер економіки, змінами способу виробництва – переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки тощо. До числа таких характеристик в економіці України, зважаючи на її перехідний характер, слід додати проблеми роздержавлення власності, глобалізаційні процеси, зміну діяльності фінансових інститутів, посилення конкуренції між національними та транснаціональними компаніями на національному ринку тощо [18,25]. У разі постійних змін в економіці підприємство в умовах ринку аби відповідати вимогам покупців, успішно конкурувати, має адаптуватися або, навіть, випереджати такі зміни. На необхідність такої адаптації вказував ще І. Ансоф в [2], розглядаючи рівні турбулентності зовнішнього середовища та відповідні ним необхідні дії підприємства. На сьогоднішній день більшість підприємств має не просто пристосовуватись до змін у зовнішньому середовищі, причому не тільки змін, які викликані діями суб'єктів мікросередовища, але випереджати такі зміни. Якщо необхідність таких змін розглядати на більш абстраговано, то необхідність адаптації підприємства, його випереджаючої керованої еволюції, управління змінами можна розглядати як необхідність розвитку підприємства, що зумовлює необхідність більш пильної уваги до поняття розвитку, його видів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій. Поняття розвитку підприємства та управління розвитком в сучасних економічних дослідженнях знайшло певне відображення у сучасній економічній науці. Зокрема, достатньо докладно розглянуті питання інноваційного розвитку підприємства [5,6], моделювання управління розвитком [7,20], управління розвитком на стратегічному рівні [18,19]. Слід, однак, зазначити, що типології розвитку, зазвичай, практично в усіх роботах достатньої уваги не приділяється. Більш того, зазвичай акцентують увагу на питанні управління розвитком, а не суто на питаннях розвитку. Безумовно, питання управління заслуговують на необхідну увагу, але вивченню зв'язків між суб'єктом та об'єктом управління (в даному випадку об'єктом управління, звичайно, постає розвиток) має передувати детальне вивчення сутності самого об'єкта управління, особливо, якщо йому іманентний високий рівень складності та внутрішньої структурованості. Певним винятком з числа робіт, які присвячені управлінню розвитком, може слугувати

робота, в якій розглянуті різні точки зору щодо загальнофілософського розуміння розвитку [15]. Але, по-перше, слід зазначити, що С.В. Мочерний, хоча й надає досить повне визначення категорії розвитку, трактує його тільки як принцип, а, по-друге, не включає в зміст розвитку процеси становлення системи та її переходу в якісно інший стан [15, с. 114], що представляється вельми дискусійним. Такі автори як А.В. Черних, Ф.І. Хміль, О.Д. Коршунова, В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, В.М. Тридід розглядають поняття сталого розвитку, керованого розвитку, організаційного розвитку тощо [12,18,23,24], досить мало приділяючи увагу аналізу поняття розвитку на рівні підприємства взагалі та по-різному розуміючи названі типи розвитку. У зв'язку з наявністю сукупності неузгоджених точок зору щодо розуміння категорії розвитку підприємства, певними протиріччями між ними та відсутністю конкретизації типів розвитку для рівня підприємства, метою статті є розкриття поняття розвитку підприємства та його систематизація за певними критеріями.

Вклад основного матеріалу. Поняття розвитку в сучасній науці знайшло значне відображення і має глибоке, хоча й не повністю узгоджене філософське обґрунтування. Перші еволюційні та стрибкоподібні уявлення щодо розвитку як зміни частини буття зустрічаються ще в роботах Анаксимандра, Емпедокла та Демокрита [3]. Аристотель запропонував розуміти розвиток як певний принцип, згідно з яким сутність явища є елементом, що є необхідним в системі цілого [14]. Надалі розуміння розвитку конкретизувалося, зокрема в німецькій класичній філософії.

Удосконалення науки і виникнення теологічного світогляду у середні віки призвело до виникнення різних термінів, які є близькими до категорії розвитку, певним чином синонімічними, характеризуючи окремий тип розвитку або розвиток щодо певних об'єктів, але все ж таки є не тотожними, і тому потребують пояснення щодо своєї суті. Разом із поняттям розвитку (а іноді і замість нього) використовуються поняття експлікації, генезису, еволюції, еманції, діахронії.

Експлікація (розгортання) – це прояв частин даності, які через цей прояв отримують певну самостійність та можуть бути розрізнені один від одного [1]. Поняття експлікації більшою мірою використовувалося в теології як вираження саморозгортання Абсолюту, але воно знайшло відображення й в суто філософських ідеях (наприклад, у Лейбніца). Останнім часом поняття експлікації значно розширилося і переважно втратило свій філософський зміст саморозгортання Абсолюту або буття, наприклад в [21], і тому може використовуватися тільки для конкретизації певного типу розвитку, який зумовлений винятково внутрішніми якостями суб'єкту розвитку, причому в кожний етап часу суб'єкт розвитку зберігає свою єдність із первісним станом. Тобто фактично, поняття розвитку є ширшим, оскільки може бути викликано не тільки внутрішніми якостями суб'єкту, але й певним зовнішнім імпульсом.

Поняття еманції ввів Плотін для пояснення виникнення світу шляхом розповсюдження певної первісної енергії Абсолюту, і конкретизував, що по мірі віддалення від першопричини стан буття погіршується. У подальшому поняття еманції поширилося у фізиці і втратило в загальнонауковому контексті свій зв'язок із розвитком, зберігаючи його тільки в філософії (неоплатонізм, гностичизм) [21]. На сьогоднішній день поняття еманції обґрунтовано можна віднести тільки до ідеалістичних напрямів в філософії, воно використовується в фізиці, а в інших галузях знань широкого застосування не знаходить.

Поняття еволюції первісно є близьким за змістом до поняття експлікації (лат. *Evolutio* – розгортання), близьким до поняття розвитку і визначається як безперервні поступові кількісні зміни, які відповідно до діалектики переходять в якісні [21]. У той же час, як на то вказує В. Феллер, деякі автори, наприклад Е. Трельч, пропонує розділяти поняття розвитку та еволюції за галузями знань. Однак, він принципово їх не розділяє за змістом і відносить поняття розвитку до сфери історії та філософії, а поняття еволюції – до біології та техніки [22]. На сьогоднішній день фактично, характеризуючи розгортання в різних формах та певні зміни, поняття еволюції в загальнонауковому контексті використовується частіше, ніж поняття експлікації, іноді, навіть рівноцінно до поняття розвитку. Однак, варто зазначити, що повністю прирівняти поняття розвитку та еволюції не можна, оскільки еволюція характеризує тільки один з можливих типів розвитку – певні поступові зміни, а існують розглянуті ще в Античній філософії й трансформістські зміни, тобто поняття розвитку є ширшим.

Іноді замість розвитку використовується поняття генезису, яке походить з древньогрецької мови і визначається як виникнення або процес формування [21]. Розділити розвиток та генезис можна на підставі визнання буття того об'єкту, до якого використовуються ці поняття. Поняття генезис характеризує стан «до-об'єкта», тобто того, що існувало до визнання об'єкта і спричинило його формування. Але поняття генезису не можна вживати, характеризуючи подальші зміни вже сформованого об'єкту (точніше, можна використовувати, але стосовно «після-об'єкту», причиною формування якого стануть зміни об'єкту). У той же час поняття розвитку охоплює як процес становлення об'єкту, так і його подальших змін. Але принципово розвиток конкретного об'єкту починається із його визнання і не може існувати до того, тобто розвиток «до-об'єкту» існує і приводить до формування об'єкту, але розвиток об'єкту не може існувати до існування самого об'єкту. Тобто фактично розвиток включає генезис, але ці поняття мають дещо різну об'єктну приналежність: розвиток, якщо не конкретизувати об'єкт, характеризує і його становлення, і його подальші зміни, а генезис характеризує тільки становлення об'єкту. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що поняття розвитку та генезису перетинаються, але стосовно конкретного об'єкту розвиток не повністю включає його генезис.

Специфічним видом розвитку є діахронія, яка представляє собою історичну послідовність розвитку мовних явищ [21]. Слід зазначити, що за порядком словоформування (*dia* (через)+*chronos* (час)) принципово діахронія має більш широкий смисл, ніж той, з яким вона вживається в лінгвістиці, але поширення в інших галузях науки діахронія як поняття, що характеризує певні зміни, не знайшло.

Слід вказати на співвідношення між поняттями розвитку та руху, оскільки сукупність змін суб'єкта породжує його певний рух (звичайно, не в фізичному, а в характеристичному сенсі). Рух є більш широким поняттям, яке охоплює поняття розвитку. У той же час всякий розвиток є рухом, оскільки він представлений змінами, тобто рухом суб'єкта у характеристичному сенсі. Але не всякий рух є розвитком, тому що для руху існуючі умови розвитку не є обов'язковими і їхнє порушення приводить до відмови у визнанні змін або руху розвитком. Більш детально розбіжності між рухом та розвитком представлені в [4]. Співвідношення між розглянутими поняттями представлено на рис. 1.

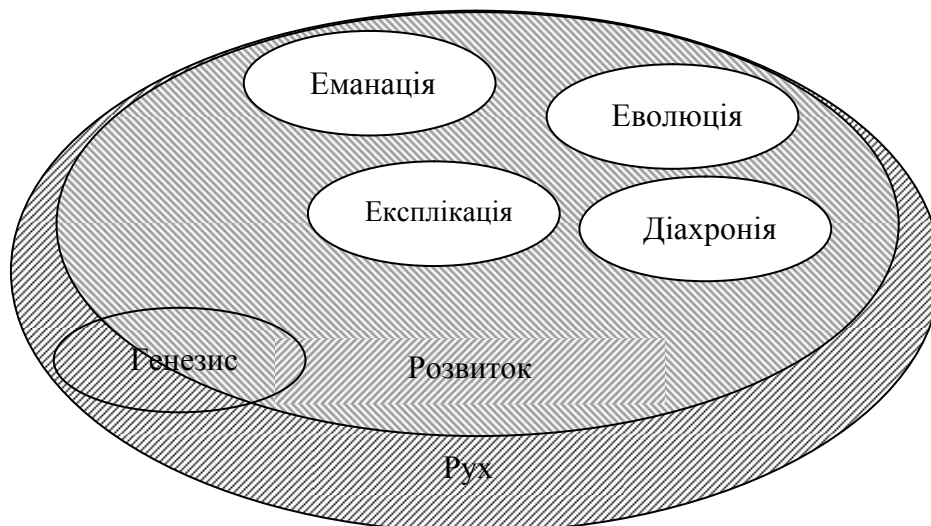

Рис. 1. Співвідношення між поняттями розвитку

Поняття еманції, еволюції, експлікації та діахронії повністю входять до поняття розвитку, оскільки фактично представляють собою його різні типи, або використовуються сумісно, або замість поняття розвитку в окремих галузях знань. Поняття руху є більш широким, оскільки не передбачає виконання певних розглянутих умов, які є обов'язковими для розвитку, наприклад, умови єдності та вдосконалення. Слід підкреслити, що на рис. 1 показано тільки співвідношення поняття розвитку із іншими поняттями – ієрархічне та змістовне. Співвідношення між поняттями еманції, еволюції та діахронії не розглядалися, тому відсутність перетинання відповідних контурів на рис. 1 не можна сприймати як відсутність понятійних зв'язків між відповідними поняттями, оскільки такі зв'язки свідомо не розглядалися. У той же час зрозуміло, що всі розглянуті поняття включаються до поняття руху.

У ХХ столітті поняття розвитку знайшло значне відображення в економіці, причому як на макрорівні – у формі економічного зростання в роботах Дж. М. Кейнса, Дж. Міда, У. Ростоу [9,10,17], так і на мікрорівні – в контексті організаційної екології М. Ханнана, Г. Керрола та Дж. Фрімена [26,27] та еволюційної економіки Р. Нельсона та С. Уінтера [16].

На сьогоднішній день вже існує декілька визначень розвитку підприємства. Так, Е.М. Коротков, розглядаючи розвиток на рівні підприємства, трактує його як «...сукупність змін, які ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища» [11, с. 296]. В.А. Забродський та М.О. Кизим дають більш розширене визначення розвитку, конкретизуючи його щодо економіко-виробничої системи. За їхньою точкою зору, розвиток економіко-виробничих систем представляє собою процес переходу економіко-виробничої системи у новий, більш якісний стан шляхом нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та ефективність функціонування [8].

В менеджменті отримали поширення поняття «сталий розвиток підприємства», «керований розвиток підприємства», «організаційний розвиток». Так, А.В. Черних під сталим розвитком підприємства пропонує розуміти обумовлений впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та такий, що характеризується збільшенням його потенціалу, попиту на продукції, масштабу діяльності, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва та зберегти платоспроможність протягом тривалого періоду часу процес змін, які трапляються у функціонуванні підприємства [24]. А.В. Черних не тільки надає поняття сталого розвитку, але й показує його взаємозв'язок із характеристиками підприємства, такими як адаптивність, гнучкість, організованість, сталість, надійність, економічна безпека, стабільність тощо [24]. Однак, слід зазначити, що причинно-наслідковий характер такого зв'язку залишається недослідженим і потребує додаткового аналізу.

Під керованим розвитком підприємства пропонується розуміти виділену в складі підприємства систему, в якій об'єднані процеси реструктуризації та реінжинірингу, інноваційні та інвестиційні процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також контури управління на основі зворотніх зв'язків, де вирішуються завдання стратегічного й тактичного управління, а також запускання механізми самоорганізації оперативного управління розвитком [18, с. 10].

Достатньо поширеним слід визнати поняття організаційного розвитку, концепція якого виникла ще в 60-і роки ХХ століття. Ф.І. Хміль дає поняття організаційного розвитку, трактуючи його як «довготермінову роботу в організації щодо удосконалення процесів вирішення проблем і оновлення» та пов'язуючи із проведенням змін в організації [23, с. 173]. О.Д. Коршунова пропонує під організаційним розвитком вважати процес формування, накопичення та використання стратегічних здатностей з метою забезпечення зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції підприємства на ринках праці, капіталу та товарів відповідно до інтересів різних груп суб'єктів ринку [12]. Вона підкреслює, що розвиток не є синонімічним зростанню, оскільки розвиток пов'язаний не тільки із кількісними змінами в діяльності підприємства як зростання, а більшою мірою є пов'язаним із якісними змінами. Саме отримання нових якостей та компетенцій є ознакою розвитку організації. Більш того, результатом організаційного розвитку є збільшення потенціалу організації з позиції формування нових здібностей [12].

Представляється можливим стверджувати, що домінантою понять організаційного розвитку, керованого розвитку та сталого розвитку є все ж таки єдине поняття розвитку підприємства, яке, незважаючи на наявність певних точок зору щодо його розуміння, а може й завдяки їй, зважаючи на різність висловлених точок зору, потребує певної конкретизації, яку пропонується здійснювати із використанням контент-аналізу. Аналіз існуючих точок зору щодо розуміння сутності розвитку взагалі та суто розвитку підприємства [4,8,11,12,15,16,18,23,24] дозволив виділити елементи або складові визначення розвитку підприємства. Вони представлені на рис. 2. Варто зазначити, що, мабуть, складові розвитку мають різну вагомість у його визначенні та визнанні, але це питання потребує додаткового дослідження, і тому для першого наближення у розумінні поняття розвитку пропонується обмежитися простим їхнім перерахуванням, яке дозволить уточнити і конкретизувати поняття розвитку підприємства.

Рис. 2. Складові визначення розвитку підприємства

Варто стисло охарактеризувати кожен з виділених складових поняття розвитку підприємства. Перш за все, розвиток передбачає наявність кількісних та якісних змін, які ведуть до певного поліпшення. Безумовно, поліпшення представляє собою відносну характеристику і для виявлення або підтвердження наявності розвитку вимагає певної конкретизації, але для визначення поняття розвитку можна обмежитися тільки визнанням такого поліпшення. Розвиток підприємства має процесний характер, тобто є розподіленим у часі, причому розвитку, як процесу, властива довготривалість, зважаючи на певну інерційність підприємства як об'єкту розвитку та наявність часового лагу між імпульсом розвитку та відповідними йому змінами. Слід зазначити, що розподіленість у часі та довготривалість аксіоматично не приводять до визнання властивості поняттю розвитку підприємства таких складових як безперервність або постійність. Адже розвиток підприємства принципово може бути непостійним, тобто таким, що не обов'язково присутній у кожний момент часу існування підприємства. Умова можливості відсутності існування розвитку у кожний момент часу існування підприємства дозволяє стверджувати, що розвиток не обов'язково буде безперервним. Тобто безперервність та постійність розвитку та умови його визнання таким потребують більш докладних досліджень.

За своїм змістом розвиток підприємства, як впливає з аналізу приведених точок зору, є сукупністю процесів, які сумарно ведуть до збільшення потенціалу підприємства. Явними формами прояву таких процесів виступають кількісні та якісні зміни, адаптація до зовнішнього середовища підприємства та внутрішня інтеграція підприємства. Нарешті результативний прояв розвитку для підприємства полягає в реалізації кількісних та якісних змін, збільшенні потенціалу підприємства, забезпеченні здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та підвищенні життєздатності підприємства.

За результатами проведеного контент-аналізу поняття розвитку підприємства у первісному наближенні пропонується розуміти як довготривалу сукупність процесів кількісних та якісних змін в діяльності підпри-

ємства, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності.

Оскільки категорія розвитку є достатньо складною, причому як на загальнонауковому рівні, так і в галузі економіки, представляється доцільним розглянути критерії систематизації розвитку та його різноманітні типи. Типологію розвитку підприємства пропонується здійснювати за двома групами критеріїв. Перша група критеріїв належить до розвитку взагалі – як міжнаукового, філософського і навіть загальнонаукового поняття. І тому такі критерії вважаються загальнонауковими. Така група критеріїв є достатньою мірою розробленою. Друга група критеріїв належить саме до підприємства як об'єкта розвитку.

Систематизацію розвитку представлено в табл. 1. Слід надати такий коментар. У таблиці розглянуті критерії систематизації розвитку та зазначено на відповідні їм типи розвитку. Крім того, зазначено характер кожного критерію систематизації: загальний (тобто загальнонауковий, дійсний в усіх галузях знань) чи спеціальний (тобто такий, який відповідає використанню такого критерію тільки в одній галузі знань). Причому спеціальні критерії виділено саме для економічного розуміння розвитку.

З самого початку виникнення розуміння розвитку ще в античній філософії традиційним став його розподіл за критерієм характеру змін на екстенсивний (еволюційний) та інтенсивний (трансформістський). При цьому екстенсивний розвиток є проявом та зростанням вже існуючого стану об'єкта, а інтенсивний розвиток – виникненням нових форм. В економіці екстенсивність та інтенсивність розвитку отримали дещо іншу інтерпретацію: під екстенсивним розвитком зазвичай розуміють такий розвиток, що спрямований на використання більшої кількості ресурсів, збільшення масштабу діяльності, обсягу продажів тощо. Під інтенсивним розвитком розуміють такий розвиток, який представлений використанням іншої технології або способу виробництва. Тобто в економіці екстенсивний розвиток має переважно кількісний характер, а інтенсивний – якісний. При цьому, однак, слід зазначити, що аксіоматично приймається синонімічність понять «розвиток» та «зростання», що не можна визнати повністю коректним, оскільки поняття зростання базується тільки на кількісних змінах об'єкта, а поняття розвитку включає в себе як кількісні, так і можливі якісні зміни.

Таблиця 1. Систематизація розвитку

Критерій систематизації	Види розвитку	Характер критерію
Характер змін	Екстенсивний (еволюційний) та інтенсивний (трансформістський)	Загальний
Джерело або першопричина розвитку	Екзогенний та ендогенний	Загальний
Масштаб та складність об'єкта	Індивідуальний та загальний	Загальний
Форма	Прямолінійний, драбинно-поступальний, ламаний, хвилеподібний, спіралеподібний	Загальний
Представлення суб'єкту розвитку	Прожективний, непрожективний	Спеціальний (тільки за умов виділення суб'єкта розвитку)
Виділення вектору розвитку	Векторний, квазі-хаотичний	Спеціальний (розвиток підприємства)
Кількість виділених векторів	Одновекторний, багатовекторний, фронтальний	Спеціальний (розвиток підприємства)
Комплексність змін	Однопроектний, односферний, багатосферний та холічний	Спеціальний (розвиток підприємства)
Кількісна характеристика змін	Прогресія, дегресія, пульсація та незмінність	Спеціальний (розвиток підприємства)

Залежно від джерела або першопричини виділяють розвиток екзогенний та ендогенний. Іноді екзогенний розвиток, тобто такий, який визначається зовнішніми відносно об'єкту, що розвивається, причинами, вважають несправжнім [1]. У той же час така точка зору є неоднозначною, оскільки само поняття розвитку не конкретизує необхідне джерело або рушійні сили змін, що відбуваються. Ендогенним є такий розвиток, джерело та першопричина якого знаходиться всередині об'єкта або системи, що розвивається. Зазвичай, рушійною силою ендогенного розвитку є протиріччя всередині об'єкта розвитку, виникнення й поширення яких приводить до його якісних змін. Для екзогенного розвитку основою також може бути протиріччя, але це протиріччя знаходиться поза межами об'єкта розвитку – у зовнішньому середовищі або між об'єктом та зовнішнім середовищем.

Залежно від складності об'єкта розвиток може бути індивідуальним та загальним [1]. Індивідуальний розвиток в науці – це розвиток окремої істоти або окремого неподільного об'єкта, причому, звичайно, що неподільність об'єкта розглядається не з критерію атомарності: сам об'єкт може мати складну структуру, але його окремі частини не формують цілісності на рівні об'єкта. Поняття загального розвитку використовується стосовно складної системи – фізичної, біологічної або соціальної.

Розвиток може мати різні форми: бути прямолінійним, драбинно-поступальним, ламаним, хвилеподібним, спіралеподібним тощо [13, с. 256]. Форма розвитку визначається характером змін, інтенсивністю у часі, періодичністю змін та їхньою повторюваністю. Причому зрозуміло, що мається на увазі саме повторюваність, а не циклічність.

Загальна систематизація типів розвитку є необхідно докладною, однак до існуючих загальних критеріїв розвитку представляється можливим додати ще один, який, однак, виникатиме тільки у разі виділення та

відокремлення суб'єкта та об'єкта розвитку. Тобто тоді, коли розвиток об'єкта буде викликаний, принаймні частково, не тільки його внутрішніми властивостями, потенціалом розвитку, який закладений в самому об'єкті розвитку, саморозвитком, але певним зовнішнім одиничним або періодичним імпульсом або впливом. Розвиток щодо представлення суб'єкта розвитку про стан об'єкта розвитку в часі і його зміни може бути проєктивним та непроєктивним. Такий розподіл розвитку спирається ще на ідеї Платона щодо світу речей та світу ідей, які стали основою розвитку Європейського світогляду і значним чином вплинули на розвиток планування, фактично зробивши його основою в управлінні. Суть проєктивного розвитку полягає у тому, що самим змінам об'єкта розвитку передують формування представлення майбутнього його стану у суб'єкта розвитку (у свідомості, якщо суб'єктом розвитку виступає людина або група людей), яке надалі проєктується на об'єкт розвитку у кожний момент часу, дозволяючи нівелювати можливі відхилення реального стану об'єкта в процесі розвитку від представлення такого стану. Тобто за умов проєктивного підходу до розвитку передбачається, що об'єкт розвитку перейде від свого поточного стану до певного представленої та описаного майбутнього через сукупність заздалегідь визначених змін. Причому автентичність реального стану та «уявленого стану» забезпечується використанням «критеріїв істини» – кількісно та якісно виражених ознак або характеристик об'єкта розвитку. На відміну від проєктивного розвитку непроєктивний розвиток спирається на ідеї східної та китайської філософії і передбачає зміни об'єкта розвитку без створення конкретного попереднього образу змін, спираючись на найкращий з можливих варіантів його змін, який визначається співвідношенням внутрішніх якостей об'єкта та очікуваних змін у зовнішньому середовищі.

Дещо спрощуючи сутність кожного з проєктивного та непроєктивного розвитку, слід зазначити, що перший може ще бути названий цілеплановим, оскільки його використання передбачає встановлення чітко визначеної цілі та плану дій з її досягнення. Другий є ситуативним, оскільки його наявність не передбачає заздалегідь визначених дій, а спирається на інтуїцію (якщо говоримо про характер або інструменти впливу суб'єкта розвитку), найкраще використання минулого стану об'єкта розвитку та очікувані зміни у зовнішньому середовищі.

Конкретизація поняття розвитку до такого об'єкта як підприємство дозволяє запропонувати такі критерії класифікації його розвитку як виділення вектора розвитку, кількість виділених векторів, комплексність змін, кількісна характеристика змін. Розвиток сам по собі, як вже було розглянуто, потребує певного цільового руху. Тому розвиток підприємства за виділенням вектору розвитку може бути векторним або квазі-хаотичним. Під вектором розвитку пропонується розуміти сукупність безперервних послідовних змін стану об'єкта розвитку за умов збереження його єдності та цілісності, які обмежені певними обов'язковими умовами або надцілями. Векторний розвиток передбачає наявність та конкретизацію вектора розвитку у формі цілей або надцілей. Квазі-хаотичний розвиток здійснюється без формалізації вектора розвитку. Навіть при квазі-хаотичному розвитку підприємства такий вектор існує, але він або знаходиться поза межами суб'єкта розвитку, або не конкретизується в системі управління підприємством.

Якщо розвиток є векторним, то за кількістю виділених векторів розвитку пропонується виділити одно-векторний, багатовекторний та фронтальний розвиток. Одновекторний та багатовекторний розвиток передбачають наявність відповідної кількості векторів. Під фронтальним пропонується розуміти такий розвиток підприємства, при якому виділяється декілька векторів, які є односпрямованими або, як мінімум, несуперечливими, і охоплюють різні функціональні підсистеми підприємства або його поведінку на різних ринках.

За критерієм комплексності змін пропонується розрізняти однопроектний, односферний, багатосферний та холічний розвиток підприємства. Однопроектний розвиток підприємства передбачає виконання одного окремого проекту, який спрямований на вирішення окремого завдання, що суттєвим чином не вплине на діяльність підприємства в цілому. Безумовно, реалізація такого завдання може привести до формування певних змін в діяльності підприємства, однак, в цілому підприємство в більшості випадків суттєво не зміниться. Односферний та багатосферний розвиток підприємства пов'язані, відповідно, із одним або декількома видами його діяльності або функціональними підсистемами. Односферний розвиток може включати декілька різноспрямованих або односпрямованих проектів розвитку, які, однак, знаходяться в межах однієї сфери діяльності підприємства – виробництва, фінансової сфери, соціальної сфери тощо. Багатосферний розвиток передбачає зміни одночасно або послідовно в декількох сферах діяльності підприємства. Холічний розвиток означає розвиток підприємства в цілому, коли навіть за умов збереження цілісності підприємства та його єдності наступний його стан значним чином відрізняється від попереднього. Причому найбільш ймовірно, що, така відмінність буде мати не тільки кількісний, але й якісний характер.

До характерних рис підприємства належить циркуляція капіталу та формування певного результату діяльності – продукції в натуральному та вартісному вимірниках, а також прибутку. Тому зважаючи на синонімічність поняття розвитку і поняття зростання, одним з критеріїв розвитку підприємства слід назвати зміну масштабу діяльності або кількісну характеристику змін. За критерієм кількісної характеристики змін можна виділити такі типи зростання як прогресія, дегресія, пульсація та незмінність. Ці типи розвитку характеризують зміну масштабу діяльності підприємства. Відповідно до того, що певні ознаки підприємства та показники, що їх характеризують можуть бути визначені як стимулянти, а певні – як дестимулянти, зрозуміло, що прогресія відповідає збільшенню показників-стимулянтів, які характеризують певні риси або ознаки діяльності підприємства, та зменшенню показників-дестимулянтів. Дегресія на відміну від прогресії відповідає зменшенню показників-стимулянтів та збільшенню показників-дестимулянтів. Пульсація відповідає послідовним періодичним коливанням стану підприємства у формі позитивних та негативних змін. Незмінність означає постійність кількісних показників стану підприємства. Слід підкреслити, що дегресія та незмінність є також типами розвитку, тому що негативні зміни або відсутність жодних змін, що можуть бути кількісно вимірені, можуть супроводжуватися позитивними якісними змінами. Оскільки розвиток передбачає якісні зміни (за наявності інших умов та ознак), то принципово й зменшення масштабу діяльності

теж можна вважати за певних умов розвитком підприємства.

ВИСНОВКИ

Розвиток підприємства є достатньо складним поняттям, яке на підставі проведеного контент-аналізу пропонується розуміти як довготривалу сукупність процесів кількісних та якісних змін в діяльності підприємства, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності. Проведений аналіз різних понять, що використовуються як синонімічні до поняття розвитку, дозволяє стверджувати, що саме розвиток є найбільш широким поняттям, яке включає поняття еволюції, еманации, діахронії, експлікації та частково генезису. У той же час розвиток входить до поняття руху.

Проведена систематизація розвитку за критеріями характеру змін, джерела або першопричини розвитку, масштабу та складності об'єкта, форми розвитку, а також представлення суб'єкта розвитку щодо об'єкта розвитку є традиційною і відображає виділені в сучасній науці типи розвитку. Запропоновані нові критерії систематизації розвитку – виділення вектору розвитку, кількість виділених векторів, комплексність змін, загальна характеристика змін – дозволяють конкретизувати типи розвитку підприємства.

Проблематику визначення розвитку не можна вважати вичерпаною, оскільки для більш точного визначення розвитку має цінність історичний аналіз. Контент-аналіз розвитку представляє інтерес не тільки щодо розвитку окремого підприємства, але й щодо категорії розвитку в цілому. Для конкретизації сутності розвитку представляють інтерес питання умов, механізмів та принципів розвитку, вирішення яких дозволить більш точно встановити сутність та зміст розвитку підприємства, а також забезпечити умови для його практичної реалізації.

Джерела та література

1. <http://galactic.org.ua/clovo/p-r2.htm>
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия – СПб.: ПИТЕР, 1999. – 325 с.
3. Асмус В.Ф. Античная философия. – 3-е изд. – М.: Высшая школа, 2003. – 400 с.
4. Босенко В.А. Всеобщая теория развития. – К.: Екс Об, 2001. – 311 с.
5. Гриньов А.В. Инновационный розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. – Харків: ІНЖЕК, 2003. – 308 с.
6. Гриньова В.М., Козирева О.В. Соціально-економічні проблеми інноваційного розвитку підприємств: Монографія. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 192 с.
7. Громьяк С.И. Моделирование стратегий развития малых предприятий в условиях переходной экономики: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.03.02. – Львов: Львов. нац. ун-т им. И.Франко, 2001. – 20 с.
8. Забродский В.А., Кизим Н.А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем. – Харьков: Бизнес Информ, 2000. – 72 с.
9. История экономических учений (современный этап): Учебник /Под общ. ред. А.Г. Худокормова. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 720 с.
10. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Прогресс, 1978 – 289 с.
11. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. – М.: Дека, 1997. – 304 с.
12. Коршунова Е.Д. Моделирование процесса адаптивного управления организационным развитием предприятия инвестиционно-промышленной сферы // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – №2. – С. 34-39.
13. Краткий философский словарь / Под. ред. А.П. Алексеева. – М.: Проспект, 1997. – 217 с.
14. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. – 3-е изд. – М.: ЧеРо, 2005. – 192 с.
15. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
16. Нельсон Р., Уинтер С. Эволюционная теория экономических изменений. – М.: Финстатинформ, 2000. – 474 с.
17. Пезенти А. Очерки политической экономии капитализма. Т.2. – М.: Прогресс, 1976. – 352 с.
18. Пономаренко В.С., Пушкар О.І., Тридід О.М. Стратегічне управління розвитком підприємства: Навчальний посібник. – Харків: ХДЕУ, 2002. – 640 с.
19. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія. – Харків: ІНЖЕК, 2003. – 328 с.
20. Потрашкова Л.В. Моделирование управления развитием предприятия: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.03.02. – Харьков: Харьковский государственный экономический университет, 2002. – 20 с.
21. Словарь иностранных слов / Под. ред. И.В. Алехина и Ф.И. Петрова. Изд. 4-е, переработанное и дополненное. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1954. – 853 с.
22. Феллер В. Введение в историческую антропологию. – М: КноРус, 2005. – 672 с.
23. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 608 с.
24. Черных А.В. Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.05. – Белгород: Белгородский государственный технический университет, 2006. – 20 с.
25. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос, 2003. – 616 с.
26. Carroll G.R. Organizational Ecology // Annual Review of Sociology. – 1984. – №10. – p. 71-93.
27. Hannan, M.T. and Freeman J. Organizational Ecology. – Cambridge. MA: Harvard University Press, 1989. – 241 p.